

Krmíčková, Helena

Nedochovaná předloha rukopisů PUK XI D 9 a ÖNB 4940

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
2001, vol. 50, iss. C48, pp. [89]-98

ISBN 80-210-3085-2

ISSN 0231-7710

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102005>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

HELENA KRMÍČKOVÁ

NEDOCHOVANÁ PŘEDLOHA RUKOPISŮ PUK XI D 9 A ÖNB 4940

Při práci na edici literárního díla před editorem vyvstávají četné otázky kodikologické, které samozřejmě vyplývají z charakteru materiálu, s nímž pracuje. Nejpodstatnější je pro něj doba vzniku rukopisu, poněvadž v některých případech otázka stáří může rozhodovat o výběru základního textu. Poněkud stranou stojí příbuznost kodexů, protože pro vlastní zpřístupnění díla je podstatné stanovení příbuznosti zpracovávaných textů a dále již se editor většinou nepouští. Při tomto zkoumání občas může narazit na texty, z nichž jeden byl zcela bezpečně přímo opsán z jiného, který se nám rovněž zachoval. Tento mladší text po náležitém posouzení pro editora většinou ztrácí význam, protože podle pravidel textové kritiky k textu odvozenému z jiného dodnes dochovaného přihlížíme pouze tehdy, pokud je původní text nějak porušen. A právě tyto dva texty jsou pro kodikologa velmi cenné, protože mohou osvětlit otázku prostředí, v němž oba kodexy vznikaly. Takových rukopisů ovšem není příliš mnoho, spíše se můžeme setkat s neméně zajímavými případy tak výrazné příbuznosti některých textů a jejich odlišnosti od dalších, že musely vycházet ze společné, dnes již nedochované předlohy. Do této skupiny náleží i dva rukopisy, obsahující text utrakvistického kázání německého husity Mikuláše z Drážďan, které označujeme *Sermo ad clerum Nisi manducaveritis*.¹

¹ Vydáno in: *Nicolai (ut dicunt) de Dresda vulgo appellati de Čerruc* (de Černá Růže id est de Rosa Nigra [† 1418?]) *Puncta*. Edidit Romolo Cegna. In appendice eduntur Nicolai Sermo ad clerum de materia sanguinis Nisi manducaveritis, in templo S. Michaelis Veteris Civitatis Pragae in festo Corporis Christi die septima mensis Iunii anno MCCCCXIV habitus, et Iacobelli Sermo In festo Corporis Christi Die dominico audistis, in templo S. Adalberti Na Zderaze eadem die Bohemice ad plebem piscatorum, barcariorum et simillium habitus, quorum primum ad Utraquismum fundatum rationibus de Scriptura, theologia, philosophia, historia et praecipue de scientia canonum deductis locupletiozem esse liquido omnibus patet, etiam quoque attentissime perpendito qui fuissent auditores. Varsovie 1996 (*Mediaevalia Philosophica Polonorum XXXIII*), s. 157–187. Vzhledem k tomu, že rukopis, který zvolil editor jako základní, nepřináší nejlepší čtení a že tato edice nevycházela ze všech rukopisů, pořídí-

Poslední soupis Mikulášovy literární činnosti přináší seznam šesti rukopisů s úplným textem kázání a dvou rukopisů obsahujících pouhý fragment závěru:²

1. Praha Universitní knihovna (UK) III G 28, f. 165r-179v
2. Praha UK IV G 15, f. 198v^b-213v^b
3. Praha UK XI D 9, f. 221r-235v
4. Praha UK V F 22, f. 1r (fragm.)
5. Praha UK V G 19, f. 251r (fragm.)
6. Praha Knihovna metropolitní kapituly A 163, f. 225r-231v
7. Wien Österreichische Nationalbibliothek (ÖNB) 4940, f. 255r-271r
8. Basel Öffentliche Bibliothek der Universität A X 66, f. 320r-336r

K rukopisům 1, 2, 6 a 8 jsou připojeny Mikulášovy autority pro přijímání podobojí, které R. Cegna posoudil jako samostatný traktát a dal mu název *Collecta*,³ rukopisy 3 a 7, jimiž se budeme blíže zabývat a které ve shodě s vydanou edicí označíme jako *D* a *V*, obsahují kolofón *Anno Domini 1414 in ecclesia s. Michaelis*, resp. *1414 in ecclesia sancti Michaelis*, z textů v rukopisech 4 a 5 se dochoval jen nepatrný fragment obsahující pouze několik řádků závěru a kolofóny *Explicit sermo de corpore et sanguine Cristi, qui est factus ad clerum per reverendum presbyterum dominum Nicolaum de Drazna etc. a Finitus anno Domini MCCCCXIII in die quinque fratrum et factus eodem anno per Nicolaum, baccalarium decretorum, in ecclesia sancti Michaelis Antiquae civitatis Pragensis etc.*

Připojením *Collecta* na straně jedné a téměř doslovně se shodujícím kolofónem na straně druhé nám již na první pohled tyto kodexy vytvořily dvě skupiny vzájemně souvisejících textů. Editor kázání R. Cegna sice označil jako příbuzné rukopisy *D* a III G 28,⁴ ale muselo zde zjevně dojít k záměně signatury druhého rukopisu. Oproti ostatním rukopisům měl totiž společný hyparchetypt textů *D*

la jsem nové vydání *Nisi manducaveritis*, jež obsahuje má netištěná habilitační práce *Dochování utrakvistických a protiutrakvistických děl z roku 1414* (Revize dosavadních názorů). Brno 2000, s. 263–292, na kterou, protože její aparát je úplnější než Cegnův, budu také odkazovat. Poznámky a doplňky k Cegnově edici přináší rovněž můj *Příspěvek k edici kázání Mikuláše z Drážďan Sermo ad clerum Nisi manducaveritis*. LF 123, 2000, s. 251–299.

² Master Nicholas of Dresden: *The Old Color and the New*. Selected Works Contrasting the Primitive Church and the Roman Church. Ed. H. Kaminsky – D. L. Bilderback – I. Boba – P. N. Rosenberg. Philadelphia 1965 (Transactions of the American Philosophical Society, New Series, Vol. 55, Part 1), s. 30. Tento soupis ani R. Cegna nevzali v úvahu údaj z F. M. Bartoše: *Husitika a bohemika několika knihoven německých a švýcarských*, zvl. otisk z Věstníku Královské české společnosti nauk, tř. I, roč. 1931, Praha 1932, s. 74, který uvádí text kázání i v rukopisu: Biblioteka Jagiellońska Kraków sign. 2148. Pouze do korektur (dříve jsem se ke královskému rukopisu nedostala) mohu tento Bartošův údaj potvrdit; *Nisi manducaveritis* zde nalézáme na fol. 182r- 193v. Po kázání následují na fol. 193v- 206v *Collecta*. Text dochovaný v tomto rukopisu však nevychází ze stejného hyparchetypu jako *D* a *V*.

³ Srv. C e g n a , R.: *Appunti su Valdismo e Ussitismo – La teologia sociale di Nicola della Rosa Nera (Cerruc)*. Estratto dal Bolletino della Società di Studi Valdesi N. 130, dicembre 1971, s. 20.

⁴ *Puncta*, s. 157.

a V, rukopis, jehož podobu hledáme, 92 různočtení. *D* se od nich odlišil v 83 případech, *V* ve 110 variantách. Ve třech případech proti oněm 92 (tedy o něco více než 3%) pak můžeme sledovat, že jeden z rukopisů *D–V* se odlišil od předlohy i v jejím různočtení.⁵ Podoba rukopisů *D* a *V* navozuje dojem, jako by z této předlohy vycházely bezprostředně; oba shodně (a odlišně od ostatních textů) odsazují vlastní kázání od úvodní části⁶ a oba také dávají přednost psaní arabských číslic před římskými a shodují se většinou i v označení číslovky řadové. Jako by jejich hyparchetyp zavedl úzus odlišný od předlohy, kterou dokládá psaní číslovek v ostatních rukopisech, a pozdější písaři se ho pak věrně drželi. Časově úspornější způsob psaní číslovek nám může naznačovat, že do některé fáze přepisování vstoupil diktát. Společná různočtení *D* a *V* ještě napovídají, že písař hyparchetypu zřejmě nebyl zběhlý v psaní textů právníkové povahy – dělala mu problémy zkratka kapitoly *De celebracione missarum*,⁷ nezachytil správně *De veteri iure enucleando*⁸ a zřejmě nepoznal znak pro §.⁹

Díky četnosti různočtení, ve kterých se *D* a *V* liší od druhé skupiny, můžeme stanovit i příbuznost textů, z nichž se nám dochovaly pouze fragmenty. Třebaže k těmto z větší části nedochovaným rukopisům nebyla připojena *Collecta*, což na první pohled budí zdání, že by mohly patřit k rodině rukopisů *D* a *V*, neobsahují jejich závěrečné různočtení.¹⁰ Oba fragmenty tedy mají blíže ke druhé skupině rukopisů a *D* a *V* zůstávají jedinými zástupci kodexů, které vycházely z naší hledané předlohy.

Právě probraná příbuznost textů Mikulášova kázání v *D* a *V* nás vede k otázce, zda a jak jsou příbuzné i další texty v těchto rukopisech. Základním vodítkem pro odpověď na to, jestli se v obou kodexech vyskytují další společná díla, jsou již soupisy rukopisů pražské univerzitní knihovny a vídeňské Österreichische Nationalbibliothek, třebaže jsou již notně letité a v případě vídeňského i zjevně zastaralé.

Podle katalogu tedy rukopis *D* obsahuje:¹¹

M. Johannis Hus Tractatus de sex erroribus

Eiusdem Sermo synodalis super »Dixit Martha ad Jesum«

Eiusdem sermo synodalis super »State succinti«

⁵ Na ř. 394 naší edice čteme *se dicit*, *V* přináší *se dedit*, *D* *dedit*, na ř. 600 *idem ibidem* čte *V idem*, *D ibidem*, na ř. 672 čteme *erit* převzaté z Matěje z Janova a užívané i v jiných Mikulášových dílech, *D* však přináší *erat* a *V* *est*. Předloha tedy zřejmě musela mít jednu z těchto dvou možností.

⁶ Srv. *Puncta*, ř. 110; *Dochování*, ř. 100.

⁷ Srv. *De celo*, *Dochování*, s. 280, ř. 65.

⁸ Srv. *Puncta*, s. 160, aparát k ř. 102. Jako zjevnou písařskou chybu jsme různočtení nezaznamenávali.

⁹ Písařská chyba nezaznamenávaná editory, *D* na fol. 224v, *V* na fol. 258v.

¹⁰ Místo *non* čtou *D, V et ideo*, *Puncta*, s. 187, ř. 929; *Dochování*, s. 284, ř. 874.

¹¹ T r u h l á ř, J.: *Catalogus codicum manu scriptorum Latinorum, qui in c. r. bibliotheca publica atque universitatis Pragensis asservantur* II. Pragae 1906, č. 2043, s. 147–148.

Notae variae theologicae (de amore de absolute, de solitudine, de simonia, de excommunicatione)

M. Johannis Hus Sermones aliquot alii

Tractatus »contra Judeos nomine talmoth«

(Johannis de Polonia) Computus manualis

M. Johannis Hus Quaestio de transsubstantiatione

M. Jana Husi List Plzenským

Expositio orationis dominicae

Varia excerpta theologica, auctoritates etc. (ex. gr. nomina peccatorum lat.-boh., De IV modis exponendi scripturam, M. Mathiae (de Janov?) Dictum de corpore Christi, Protestationes Johannis Wiclif)

M. Jakoubka ze Stříbra Traktát proti usnesení Konstantskému o přijímání psaný nějakému pánu

Tractatus de peccatis

Jacobi de Misa Apologia pro communione sub utraque contra conclusiones doctorum Constantiensium

Tractatuli de mercatoribus, de dilectione dei et proximi

M. Johannis Hus Epistolae aliquot

Michaelis (de Priest) notarii regis Sigismundi Epistola ad M. Johannem Hus de salvo conductu propediem mittendo

Tractatus de officiis et moribus sacerdotum

Passio M. Johannis Hus cum Epilogo M. Jacobi de Misa

M. Jana Husi Epištoly čtyři České obci psané v žaláři

M. Jacobi de Misa Sermo de sacramento altaris sub utraque specie sumendo

Eiusdem Tractatus de communione sub utraque adversus M. Andream de Broda

Rukopis V obsahuje následující díla:¹²

Pseudo-Johannes Chrysostomus, Homiliae in Matthaeum de opere imperfecto Matthias a Panow sive Janov, Tractatus ,de corpore Christi‘

Pseudo-Dionysius Areopagita, Epistola ad Thimotheum incipiens saluto te divinum

Jacobus de Misa Opusculum e SS. Patrum dictis compilatum pro necessitate communionis sub utraque specie

Idem Sermo pro communione sub utraque specie

Narratio de morte Johannis Hus

Johannes Hus Epistola ad sacerdotem Martinum

Johannes episcopus Luthomislensis, Epistola českico idiomate conscripta ad regem Wenceslaum d. d. Constantiae feria V. ante festum S. Margaretae anno 1415

Commentarius idiomate českico conscriptus in caput I. evangelii secundum S. Johannem praemisso ipso evangelii capite českice verso

¹² *Tabulae codicum manu scriptorum praeter Graecos et Orientales in Bibliotheca Palatina Vindobonensi asservatorum III. Vindobonae 1869, s. 433.*

*Jacobus de Misa, Tractatus de communione sub utraque specie laicis ministranda**Tractatus de communione sub utraque specie*

V těchto přehledech jsme tučně vyznačili díla, která svým autorem a názvem, či incipitem a explicitem napovídají, že by mohla být totožná.

V obou rukopisech je to na prvním místě Matěj z Janova a excerpta z jeho 4. knihy *Regulae Veteris et Novi Testamenti*, která nesou název *De corpore Christi* (D fol. 134r-156v, V fol. 195r-221r). Tento svazek byl vydán Otakarem Odložilíkem, jenž dokončil práci započatou Vlastimilem Kybalem.¹³ Odložilík v edici hodnotí i rukopisy, přičemž k našim dvěma excerptům přiřadil ještě excerpta obsažená v rukopise ÖNB 4550 a uvádí o nich, že „jsou odvozena asi z jedné předlohy a nenapomáhají nijak k objasnění textu“.¹⁴ Proto z nich zachycuje jen nejdůležitější varianty. Všechna tato excerpta skutečně nemají význam pro restituci Matějova textu, editor je právem téměř pomíjí, ale jeho aparát v místech, kde je uvádí, je poněkud zavádějící. Podle jeho poznámek v dalším textu vidíme, že společná různočtení všech tří rukopisů jsou ve výrazné převaze (29), ale oba vídeňské rukopisy mají 12 společných variant proti jediné společné pro D a V. Rukopis D pak přináší i části textu, které dle aparátu ve V a F (= 4550) nečteme. Podle Odložilíkem zachyceného materiálu si jsou sice vídeňské rukopisy bližší než D a V, ale ve srovnání s jinými rukopisy je zcela zjevné, že i D a V musely mít společnou předlohu, jak nás na to editor upozornil. Pročítáme-li však pozorně tu část textu, v níž Odložilík přinesl poznámky k našim rukopisům, musíme je poněkud korigovat. V řadě případů, kde je v edici uvedeno pouze společné různočtení rukopisů V (Odložilík ho označuje E, ale zůstaneme věrni našemu původnímu značení) a F, k této poznámce můžeme přidat i D (Odložilíkem označované jako G). Situace pak vypadá následovně: Ze všech dochovaných excerpt IV. knihy *Regulí* existují v hledané podobě pouze ve třech rukopisech – právě v našich D, V a F. Tato excerpta mají stejný incipit i explicit a obsahují stejný text (samozřejmě s výjimkou různočtení). Žádná z nich nebyla odvozena z oněch dvou ostatních, jsou tedy příbuzná v bočních liniích. Každá dvojice těchto textů má některá společná různočtení, jimiž se liší od zbývajících; když srovnáváme tato různočtení s textem ostatních excerpt nebo plných rukopisů, zjistíme, že jde většinou o samostatné různočtení zbývajících rukopisů. I zde však můžeme sledovat větší příbuznost mezi D a V, když různočtení společná pro V a F zůstávají na úrovni *gustare* proti *degustare* či *signat* proti *significat*. Mezi D a V však vidíme ještě nápadnější shody. Oba texty začínají stejným nadpisem *Reverendi Magistri Mathie De corpore Cristi*, zatímco F má nadpis *De corpore Cristi notabilia precisa: manducacio spiritualis*. D a V pak mají navíc společné nadpisy jednotlivých odstavců, můžeme-li ovšem použít termín nadpis. Jen v některých případech totiž označují skutečný obsah odstavce, jindy jde o prosté *Nota bene*. Tyto nadpisy

13 *Mathiae de Janov dicti Magister Parisiensis Regulae Veteris et Novi Testamenti*, vol. V. Ed. V. K y b a l et O. O d l o ž i l í k. Praegae 1926 (Monumentorum ad historiam reformationis religionis in Bohemia saec. XIV. et XV. spectantium vol. XIII).

14 *Mathiae de Janov Regulae*, s. XIX.

mají spíše charakter marginálních glos, které se (v nějaké společné předloze *D* a *V*) dostaly nad text a ve *V* nyní stojí na samostatném řádku, v *D* většinou tvoří součást textu, od kterého jsou však odděleny grafickým znamením pro odstavec. *F* tyto nadpisy nemá nebo nad odstavci nalézáme jiný text než ve zbývajících dvou excerptech. Texty *D* a *V* si jsou tedy mnohem bližší a jejich příbuznost a současně odlišnost od *F* je dotvrzena ještě jednou skutečností.

Jak jsme viděli v Truhlářově katalogu, za textem *D* následují *Protestationes Johannis Wiclif* (fol. 156v-160v), za *V* podle *Tabulae codicum* Pseudo-Dionysius Areopagita. Při bližším zkoumání však můžeme zjistit, že na fol. 221v-222r, kde podle *Tabulae codicum* pokračuje text excerpt *Regulí*, se nalézá část protestací jako v rukopisu *D*. Pro oba rukopisy je tedy společná ještě i část dalšího díla, která bezprostředně navazuje na dílo, jež oba rukopisy převzaly ze společné předlohy.

Když sledujeme dále rukopis *D*, jako další možný společný text jsme vyznačili *Passio M. Johannis Hus cum Epilogo M. Jacobi de de Misa* (fol. 213v-215r), jemuž může odpovídat v rukopise *V* *Narratio de morte Johannis Hus* (fol. 271v-273r). Skutečně jde o totéž dílo, a to *Passio fidelis et cristianissimi Magistri nostri Iohannis Hus* od Jana Bradáčka. I *Pašije* máme zpřístupněny v kritickém vydání,¹⁵ a tak můžeme posoudit vztah sledovaných rukopisů. V. Novotný je nezkoumal z hlediska vzájemné příbuznosti textů,¹⁶ jak to učinil O. Odložilík u *Regulí*, ale z aparátu k edici je zřejmé, že naše *D* (Novotný *Us*) a *V* (*Vid*) mají v tomto kratičkém textu velmi četná samostatná různočtení (*D* 47, *V* 14), při společných odchylkách však mezi nimi existuje zřetelná vzájemná příbuznost, kterou můžeme prohloubit srovnáním rukopisů o některé varianty, jež nejsou v edici uvedeny. Editor v aparátu zachycuje rovněž varianty grafického rázu, které nejsou pro nás tak podstatné, i když také v nich můžeme sledovat příbuznost mezi *D* a *V*. Skutečně podstatná společná různočtení nalezneme v 15 případech, kdy se shodují buď vzájemně nebo ještě s některým dalším rukopisem. Proti tomu stojí dvě varianty, v nichž se *V* společně s jiným rukopisem odlišil od ostatních, tedy i od *D*.

Na třetím místě mezi uvažovanými společnými díly stojí v rukopisu *D* *M. Jacobi de Misa Sermo de sacramento altaris sub utraque specie sumendo* (fol. 221r-235v). V rukopise *V* mu odpovídá *Idem (= Jacobus de Misa) Sermo pro communione sub utraque specie* (fol. 255r-271r). Třebaže máme v obou kataložích jasně uvedeného autora Jakoubka ze Stříbra, toto kázání napsal Mikuláš z Drážďan¹⁷ a jde zde o text *Nisi manducaveritis*, který jsme rozebírali již výše a který nás přivedl k úvahám o příbuznosti rukopisů *D* a *V*.

15 *Passio etc secundum Johannem Barbatum, rusticum quadratum*. Ed. V. Novotný. FRB VIII, s. 14–24.

16 Jednotlivá díla rozebírá Novotný v úvodu, *Pašije* na s. XII–XVII.

17 Na Mikulášova díla do té doby neznámá nebo připisovaná Jakoubkovi upozornil Truhlář, J.: *Paběrky z rukopisů Klementinských XVIII*. Věstník České akademie věd a umění 7, 1898, s. 662–664. V případě rukopisu XI D 9 však starý chybný názor neopravil a ponechal ho v katalogu.

A konečně je to ještě poslední dílo v rukopisu *D Eiusdem* (= *M. Jacobi de Misa*) *Tractatus de communione sub utraque adversus M. Andream de Broda* (fol. 236r-307v), které je také jako *Jacobus de Misa, Tractatus de communione sub utraque specie laicis ministranda* (fol. 282r-330r) předposledním dílem v rukopisu V. Tato Jakoubkova rozsáhlá odpověď Ondřejovi z Brodu s incipitem *Praemissis positione scholastica*, která bývá v poslední době v literatuře označována jako *Responsio*, je podle nového seznamu Jakoubkovy literární činnosti¹⁸ obsažena v 17 rukopisech a nemá moderní edici. Při tak velkém množství rukopisů a při jejím značném rozsahu (je nejrozsáhlejším Jakoubkovým utrakvistickým dílem) zde bohužel nemůžeme stanovit příbuznost kodexů, tato práce čeká až na budoucího editora díla. Přesto však po zkušenostech s předchozími texty můžeme i zde předpokládat, že rukopisy *D* a *V* budou vzájemně příbuzné.

Oba další vydané texty tedy potvrzují, že rukopisy pražský univerzitní XI D 9 a vídeňský 4940 vycházely minimálně ve třech textech ze stejné předlohy, a je více než pravděpodobné, že naši hypotézu v budoucnu prokáže i kritická edice Jakoubkovy *Responsio* a že vzájemná příbuznost mezi našimi rukopisy tak bude potvrzena i v případě čtvrtého díla. Navíc *V* obsahuje ještě i část dalšího díla, které je v úplnosti obsaženo v *D*. V rukopisu *D* se pak na dílech převzatých z naší hledané předlohy podílelo více písařských rukou.

Rozsah předpokládané předlohy o necelém stu folií, jak vidíme u společného textu obsaženého ve *V*, je ovšem poměrně malý. A tak se dá uvažovat, že tento nedochovaný rukopis obsahoval i některá další díla, ale jeden z našich rukopisů (nebo i oba) se od něj odlišil. Při sledování dalšího možného společného textu nám jde o již na první pohled společnou tematiku, tedy zejména o Husovy listy a o utrakvistická díla. *D* přináší více Husových listů, *V* čte jediný, Husův list určený mistru Martinovi, s nímž se v *D* neshledáváme. Z utrakvistických prací *D* vedle Mikulášova *Nisi manducaveritis* a Jakoubkovy *Responsio* přináší ještě Mikulášovu *Apologii* proti rozhodnutí kostnického sněmu a Jakoubkovu českou *Zprávu, jak sněm konstantský o svátosti Večeře Kristovy nařídil* (jako *codex unicus*). *V* obsahuje rovněž dva další utrakvistické texty, Jakoubkovy traktáty *Quod non solum sacerdotes a Salvator noster*. Zvláště traktát *Salvator noster* mohl být pravděpodobně obsažen v našem rekonstruovaném rukopisu, protože ho nalézáme i ve vídeňském 4550, který jsme jako rukopis *F* srovnávali v případě Janovových excerpt s *D* a *V*. B. Ryba, vydavatel tohoto traktátu,¹⁹ však tyto rukopisy při edici neužíval, a tak nemůžeme stanovit, zda jsou jejich texty příbuzné. Pokud tedy bylo deperditum, o jehož rekonstrukci se pokoušíme, většího rozsahu a obsahovalo i více děl, což je značně pravděpodobné, mohla se v něm vyskytovat i díla těchto dvou naznačených tematických skupin, naše dochované rukopisy se jím však už dále nemusely společně inspirovat. Umístění děl, o kterých jsme zjistili, že byla převzata ze společné předlohy, je v obou rukopisech

¹⁸ In: S p u n a r, P.: *Repertorium auctorum Bohemorum protractum idearum post Universitatem Pragensem conditam illustrans* I. Wratislaviae – Varsaviae – Cracoviae – Gedani – Lodziae 1985, č. 607, s. 226–227.

¹⁹ Vydán in: *Betlemské texty*. Vyd. B. Ryba. Praha 1951, s. 106–138, 209–216, 231–234.

takové, že mezi nimi mohla být ještě další díla. Mají totiž téměř stejné vzájemné pořadí a pouze wiclifovský text následuje zcela bezprostředně za předchozím společným dílem, jinak jsou oddělena dalšími texty.

V případě *Nisi manducaveritis* jsme zatím uvažovali o společném hyparchetypu jako o bezprostřední předloze *D* a *V*. Z rozboru excerpt *Regulí* a zejména *Pašijí*, kde máme řadu samostatných variant, však vidíme, že mezi nimi zřejmě byl ještě hyparchetyp nad každým z dochovaných rukopisů. A protože u *Nisi manducaveritis* byl počet variant společné předlohy srovnatelný se samostatnými různocněními, i v případě zbývajících dvou děl můžeme uvažovat ještě o dalším hyparchetypu. Naše rukopisy by tedy byly vzdáleny od archetypu minimálně dvěma předlohami. Zde se ovšem dostáváme do značně hypotetických situací, protože si musíme uvědomit, že naši rekonstruovanou předlohu nemusel psát jediný písař a každý písař měl svou výraznou individualitu, která se odrážela i v napsaném textu, někteří byli méně zběhlí, udělali v jednom opisovaném textu mnohem více chyb, a tak nám srovnávání počtů modeluje ideální situaci, která může být od reality vzdálená.

Z předchozích úvah plyne, že v první nebo druhé generaci opisů zůstala z původní předlohy alespoň jedna třetina textů, k nimž se řadí další, vzaté z jiných rukopisů. I když třetina je poměrně slušné číslo, přesto musíme přistupovat k textům obsaženým v již poněkud vzdálenějším rukopisu s maximální obezřetností, protože k sobě nemusely patřit od samých počátků²⁰ a jejich výběr závisel na písaři či objednavateli.

Úvahami o počtech hyparchetypů se můžeme vrátit k dochovaným rukopisům *D* a *V*. Podle písařských rukou, které se v nich uplatňují a z nichž ani jedinou nenalzáme ve druhém kodexu, nevznikly zřejmě ve stejném prostředí a nemůžeme ani zjistit prostředí, v němž se pohybovala jejich předloha. V rukopisu *D* máme prvního majitele doloženého až roku 1609; byl jím Petr Vok z Rožmberka. O rukopisu *V* se s otazníkem soudí, že mohl vzniknout v prostředí chotíkovské fary, protože při vazbě bylo užito fragmentů chotíkovského nekrologia.²¹ Veškeré tyto naše úvahy o nedochované předloze našich rukopisů se tak mohou jevit jako naprosto samoučelné. Ale pokud jsme neuspěli v případě prostředí, v němž kodexy vznikly, může nám jejich předloha pomoci zařadit *D* a *V* chronologicky. Oba rukopisy, jak jsme již viděli v případě kolofónu u textu kázání *Nisi manducaveritis*, přinášejí totiž také chronologické údaje.

Hyparchetyp, který obsahoval text *Nisi manducaveritis* s rokem 1414 v kolofónu, v tomto roce zřejmě nevznikl. Obsahoval totiž ještě dva mladší texty; pro *Responsio* se o roce 1414 občas uvažuje,²² ale Bradáčkovy *Pašije* musely

²⁰ Tato úvaha se týká zejména děl, jejichž původcem snad mohla být jedna osoba a která jsou obsažena v jednom kodexu.

²¹ Srv. *Tabulae*, s. 433; Unterkircher, F.: *Die datierten Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek von 1401 bis 1450*, 1. Wien 1971 (*Katalog der datierten Handschriften in lateinischer Schrift in Österreich*, Bd. II), s. 123.

²² K dosavadním názorům na datování tohoto traktátu srv. Krmíčková, H.: *Dochování*, s. 101–104.

vzniknout až po Husově smrti, tedy nejdříve ve druhé polovině roku 1415, ale spíše i po roce 1415.²³ Společné varianty *D* a *V* totiž napovídají, že text rekonstruovaného rukopisu nevznikl naprosto bezprostředně z archetypu. A teprve poté byly z tohoto hyparchetypu možná i ve druhém stupni odvozeny *D* a *V*. Společná předloha našich dvou rukopisů tak vznikla nejdříve v roce 1416.

Jedinou datovanou částí rukopisu *V* není jen Mikulášovo kázání *Nisi manducaveritis* s již uvedeným kolofónem *1414 in ecclesia sancti Michaelis*, ale také list Jana Železného z 11. července 1415. Přesto údaj v kolofónu *Nisi manducaveritis* stačil k tomu, aby se příslušná písařská ruka dostala do katalogu datovaných rukopisů s vročením 1414.²⁴ Vedle Železného listu však rukopis obsahuje ještě dvě další díla, která prokazatelně vznikla po Husově smrti – Bradáčkovy *Pašije* a Jakoubkův traktát *Salvator noster* –, a u dalších dvou (Jakoubka ze Stříbra *Quod non solum sacerdotes* a *Responsio*) se často o roce 1415 rovněž uvažuje. Pokud by kázání skutečně bylo na folia tohoto rukopisu napsáno roku 1414, pak by z tohoto roku musel pocházet i v rukopisu předcházející traktát *Quod non solum sacerdotes* a po dopsání Mikulášova kázání by písař musel svou práci na čas odložit, a zbytek děl dopisovat až v druhé polovině roku 1415, tedy po Husově smrti. O této situaci však nemusíme uvažovat. Vzhledem k tomu, že jedna z předloh rukopisu pocházela nejdříve až z roku 1416 a právě tato předloha obsahovala i text *Nisi manducaveritis*, není zařazení vídeňského rukopisu 4940 do katalogu datovaných rukopisů opodstatněné.

Složitější je však situace pražského univerzitního rukopisu XI D 9. Truhlář správně nebere zřetel na rok 1414 v *Nisi manducaveritis* a při chronologickém zařazení kodexu uvádí „*pars a. 1415*“.²⁵ Vychází přitom ze dvou Husových děl, z nichž kázání *Dixit Martha* má v kolofónu (f. 14v) uveden rok vzniku díla *anno Domini milesimo 4° 11(?)²⁶ predicatum in die sancti Luce* a dále ještě dobu zápisu *sed scriptum anno Domini milesimo 4° 15 proxima 6^a feria post festum sancti Marci* (26. dubna). Bezprostředně následuje další Husovo kázání *State succinti*, které bylo podle kolofónu dopsáno *anno Domini M^oCCCCXV^o dominica ultima ante Ascensionem* (fol. 26r), tedy 5. května. Za 9 dnů písař napsal 11 folií. Třebaže se na vzniku rukopisu neuplatnil jen jeden písař, tuto ruku nalézáme i v textech prokazatelně z roku 1415 nebo i mladších a napsala rovněž *Nisi manducaveritis*. Při zachování stejné rychlosti by mohl být rukopis o rozsahu 307 folií dopsán do konce roku, ale předloha námi rozebíraných děl vznikla až po roce 1415 a *D* ještě po ní. Zde tedy musíme předpokládat přestávku mezi psaním jednotlivých částí, protože rozsáhlou *Responsio* (a nejen ji) musel začít písař přepisovat nejdříve až v roce 1416. A uvažovat o tom, že kolofón kázání *Dixit Martha* byl opsán z předlohy, je dost nereálné, protože je před ním uvedeno údaj-

23 Srv. Spunár, P.: *Repertorium* I, č. 736, s. 269.

24 Unterkircher, F.: *Die datierten Handschriften*, 1. Text, s. 123; 2. Tafeln, s. 79, obr. 108.

25 *Catalogus* II, č. 2043, s. 147.

26 11 nečitelné, ale je doloženo z fol. 2v, kde stojí tento údaj nad textem.

né datum, kdy dílo vzniklo, a tak náš písař nemohl považovat 26. duben 1415 za dobu vzniku díla, a to tím spíše, že Hus byl v té době již dlouho v Kostnici.

Pomocí textové kritiky jsme pro období, které je tak krátké, že zde neuplatníme rozbor písma ani filigránů, mohli prokázat, že datum uvedené v kolofónech kázání *Nisi manducaveritis* se nevztahuje ke vzniku dochovaného rukopisu. Tyto kolofóny nás ovšem nutí k úvaze, zda letopočet v nich obsažený označuje rok vzniku kázání (že vzniklo skutečně roku 1414, je dosvědčeno i kolofónem rukopisu PUK V G 19) nebo rok vzniku hyparchetypu, z něhož vycházela i naše již poněkud známá společná předloha kodexů *D* a *V*. Tuto otázku nelze rozhodnout zcela jednoznačně. Text kolofónu by spíše odpovídal první možnosti – roku 1414 bylo proneseno kázání v kostele sv. Michala. Ale nemůžeme zavrhnout ani druhou variantu – už v roce 1414 mohl vzniknout dnes nedochovaný rukopis, který se začal odlišovat od ostatních a z kterého vycházela naše nedochovaná předloha kodexů *D* a *V*, jež počet různocnění ještě zmnožila. Již před několika desetiletími ukázal Jean Destrez,²⁷ že takové případy nejsou nikterak řídké a rozhodně si zaslouží další pozornosti.

DIE NICHT ERHALTEN GEBLIEBENE VORLAGE DER HANDSCHRIFTEN PUB XI D 9 UND ÖNB 4940

Die Predigt *Sermo ad clerum Nisi manducaveritis* des Nikolaus von Dresden, wie sie in den Handschriften PUB XI D 9 (*D*) und ÖNB 4940 (*V*) festgehalten ist, weist beim Vergleich mit den anderen Handschriften so viele textliche Unterschiede auf, so dass der Hs. *D* und der Hs. *V* eine gemeinsame Vorlage zugrunde liegen muß, aus welcher auch der Kolophon *Anno Domini 1414 in ecclesia S. Michaelis* in beide mit übernommen wurde. Die untersuchten Handschriften enthalten beide noch andere Werke – Exzerpte aus dem 4. Buch der *Regulae Veteris et Novi Testamenti Matthias'* von Janov, *Passio fidelis et cristianissimi Magistri nostri Iohannis Hus* von Jan Bradáček und der Traktat *Responsio Jakobellus'* von Mies. Auch am Text der *Regulae* und der *Passio* lässt sich die Verwandtschaft beobachten. (Eine kritische Edition der *Responsio* liegt nicht vor.) Die nicht erhalten gebliebene gemeinsame Vorlage der beiden Handschriften, aus der mindestens ein Drittel des Textes übernommen wurde, entstand frühestens 1416 (*Passio* wurde nach 1415 abgefaßt), die Hs. *D* und die Hs. *V* müssen also noch etwas jünger sein. Der Schreiber, der im Katalog *Die datierten Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek von 1401 bis 1450* für die Handschrift 4940 nachgewiesen ist, konnte den Text unmöglich im Jahr 1414 abfassen. Das Datum des Kolophons bezeichnet entweder die Entstehungszeit des Werks oder eines der Hyparchetypen des Textes.

Übersetzt von Roman Kopřiva

²⁷ Destrez, J. – Fink-Errera, G.: *Des manuscrits apparemment datés*. Scriptorium 12, 1958, s. 56–93.